

Před sto lety se narodil Sir Edmund Hillary (1919–2008)

Ivan Rotman¹, Jaroslav Novák²

¹ Společnost horské medicíny

² Ústav tělovýchovného lékařství LF UK v Plzni

Klíčová slova: Edmund Hillary, vrchol Mt. Everestu, životopis, akutní horská nemoc

Key words: Edmund Hillary, summit of Mt. Everest, life story, acute mountain sickness

□ Souhrn

Sir Edmund Hillary (1919–2008) byl novozélandský horolezec a antarktický cestovatel, který spolu s tibetským horolezcem Tenzingem Norgayem jako první dosáhl vrcholu Mount Everestu (8 850 metrů), nejvyšší hory světa. Je pokládán za nejnámějšího Novozélandčana v historii. Během života obdržel četná vysoká vyznamenání, včetně Podvazkového řádu v roce 1995. Stále se vyznačoval obdivuhodnou skromností a obětavostí ve prospěch zlepšení životních podmínek obyvatel nepálského Himálaje, zejména Šerpů. Jeho oddanost Šerpům byla oceněna v roce 2003 udělením čestného občanství Nepálu. Letos si připomínáme sté výročí narození ‘Burra-sahiba’ (big in heart; Velké srdce) neboli ‘Sira Eda’, jak Hillaryho Šerpové také nazývali.

□ Summary

Rotman, I., Novák, J.: **100 years ago Sir Edmund Hillary (1919–2008) was born.**

Sir Edmund Hillary (1919–2008) was New Zealand mountain climber and Antarctic explorer who, with the Tibetan mountaineer Tenzing Norgay, was the first to reach the summit of Mount Everest (8 850 metres), the highest mountain in the world. He is considered the best-known New Zealander ever to have lived. Over the years numerous honours were bestowed on him, including the Order of the Garter in 1995. Throughout it, however, he maintained a high level of humility, and his main interest came to be the welfare of the Himalayan peoples of Nepal, especially the Sherpas. This dedication to the Sherpas was recognized in 2003, when he was made an honorary citizen of Nepal. We commemorate 100th birth anniversary of ‘Burra-sahib’, or ‘Sir Ed’ (as Hillary was called by Sherpas), this year.

Úvod

Od narození Edmunda Hillaryho, včelaře a horolezce, cestovatele, spisovatele, diplomata a filantropa, uplynulo v roce 2019 celé století. Sir Edmund Percival Hillary – horolezec, cestovatel, filantrop a spisovatel – absolvoval gymnázium v Aucklandu, studoval matematiku a přírodní vědy na Aucklandské univerzitě; horolezec v letech 1936–1943 a 1951–1970, navigátor Královského novozélandského letectva 1944–1945, vedoucí novozélandské Antarktické expedice 1957–1958, novozélandský vysoký komisař pro Indii, Bangladěš a Nepál 1985–1988, zakladatel Himálajského trustu, autor knih *Na vrcholu Mount Everestu* (10), v angličtině *High adventure* (9), *Kdo neriskuje, nevyhraje* (18) (*Nothing venture, nothing win* – 15) a *Pohled z vrcholu* (20) (*View from the summit: The Remarkable Memoir by the First Person to Conquer Everest* – 19); dvakrát ženatý: v roce 1953 Louise Roseová (†1975), syn Peter a dcery Sarah a Belinda, v roce 1989 June Mulgrewová. Zemřel na srdeční selhání v Aucklandu 11. ledna 2008 (1).

Životopis

Publikací o Hillarym existuje značný počet. Především však si před dvaceti lety poslední autobiografii napsal v 80 letech Hillary sám (*A View from the Summit* – 19), český překlad *Pohled z vrcholu* (20). Neboť jak řekl „*své knihy si píše sám, jak to sám vidím a prožívám; preferuji svou verzi svého života*“ (6). V roce 2017 napsal jeho životopis krajan, lékař, fyziolog a horolezec, dnes předseda Himalayan Trustu, Dr. Michael Gill (6), rodák z Aucklandu v roce 1937, který byl Hillarymu téměř padesát let blízkým přítelem, spolezuccem a spolupracovníkem. Od roku 1960 doprovázel Hillaryho na více než desítky výprav. Hillary jej pozval na Himálajskou vědeckou a horolezeckou expedici (“Silver Hut”), když ho před výpravou odvezl k Dr. Griffithovi Pughovi do fyziologické laboratoře v Londýně, aby se zapracoval pro následující výzkumné úkoly. Po smrti Hillaryho měl k dispozici soukromou korespondenci jeho celé rodiny, včetně jeho otce a matky, a archiv nepublikovaných písemností, odkázaný Hillarym Aucklandskému muzeu. Michael Gill objevil tento rozsáhlý literární poklad v roce 2009, rok po Hillaryho smrti, při psaní své vlastní knihy o jeho prospěšných projektech v Nepálu v letech 1961–2003 (5).

Světový věhlas a slávu, obdiv a uznání, nezískal Hillary jen svým prvenstvím – výstupem s Tenzingem Norgayem na vrchol Mount Everestu 29. května 1953. Mount Everest byl jen začátek a určil Edmundu Hillarymu veškerý další smysl života, stal se veřejně známou osobností a středem pozornosti. Nepál a Šerpy si zamiloval a celý život jim pomáhal.

Dětství, mládí a poprvé v horách

Sir Edmund Hillary se narodil 20. července 1919 Gertrudě (rozené Clarkové, 1892–1965) a Percivalu Hillaryovým (1885–1965) v Aucklandu na Novém Zélandu. Percival Augustus Hillary, dobrovolný účastník války o Gallipoli (Dardanely, 1915–1916), se živil včelařením v Tuakau na Novém Zélandu, 60 km jižně od Aucklandu. Paní Gertruda pocházela ze zámožné rodiny, stala se učitelkou, vychovávala své čtyři děti, naučila se malovat a prodala mnoho obrazů. Dětství a mládí Hillary strávil se svým o rok mladším bratrem Rexem, oba v jistém smyslu až do zralého věku byli otcem vykořisťováni těžkou prací na rodinné včelí farmě. Základní školu a gymnázium absolvoval v Tuakau, resp. v Aucklandu, po kterých následovaly dva roky studia matematiky a přírodních věd na univerzitě v Aucklandu (6).

S horami se seznámil poprvé v zimě roku 1935 v oblasti vulkánu Mount Ruapehu v národním parku Tongariro, důvěrněji však až ve svých 20 letech o vánocích 1939 při pobytu v oblasti Mount Cook v novozélandských Jižních Alpách. Ve vesnici Mount Cook Village (též Hermitage, česky Poustevna) pozoroval horolezce, kteří se právě vrátili z výstupu na Mount Cook (též Aoraki, nejvyšší novozélandská hora vysoká 3 724 m) (6):

„... Uchýlil jsem se do rohu haly naplněn obrovským pocitem marnosti z jednotvárnosti své existence. Ti hoši ve svém životě zažívali aspoň nějaké vzrušení. Říkal jsem si, že zítra se pokusím na něco vylézt. Příštího jiskřivě jasného rána jsme šplhali, dokud před námi nebylo jen posledních tři sta metrů tvrdého sněhu. Průvodce byl na mě až příliš pomalý a já jsem vysekával stupy nahoru na vrchol hřebene. Nedaleko už byl skalnatý vrchol, na nějž jsem se brzo s obrovskou vervou vyškřábal. Vysoko nade mnou se tyčil obrovský vrchol Mount Cooku. Předsevzal jsem si, že tam taky jednou vylezu. Potom jsem se vrátil do hotelu Hermitage — byl to vzrušující den, možná nejbáječnější v mém životě.“ (20). Jednalo se o jeho první horolezecký výstup – na horu Mount Ollivier vysokou 1 933 m (6).

Anglikánské náboženství nemělo na Hillaryho velký vliv: „... Když jsem vycházel z kostela, uvědomil jsem si, že vůbec nejsem zbožnější než dřív. Bylo to pro mě obrovské zklamání a bezpochyby to ovlivnilo další vývoj mé náboženské víry“. Na pár let však zaujala celou rodinu filosofie „Zářící život“ (*School of Radiant Living*) Herberta Sutcliffa (1886–1971), kombinace

křesťanství, psychologie, zdraví a tělesné zdatnosti, která Edmunda učinila „*sebejistým ve vystupování na veřejnosti a svobodnějším v přemýšlení o důležitých tématech*“ (20).

Jako přesvědčený pacifista, stoupenec Radiant Living a včelař, nemusel, na rozdíl od svého bratra, nastoupit vojenskou službu. Později, znechucen uvězněním bratra za odmítnutí vojenské služby, a výzvou nastoupit do Home Guard, se přihlásil v roce 1943 k Air Force. Během podzimu a zimy 1944 při výcviku ve *Wairau Valley* se naskytl řada možností k výstupům na okolní horské vrcholy. Před převelením na ostrovy v Oceánii v prosinci 1944 se podruhé pokusil o výstup na Mount Cook. Avšak „*pro málo trénovaného, a navíc sólo lezce, našel jen málo možností k výstupu a byl uchvácen děsivou strmostí ledových stěn. Potřeboval spolulezce, techniku a zkušenosti*“ (6). Na letecké základně na Fidži v Pacifiku, pod vlivem knihy admirála R. E. Byrda „*Sám a sám*“ o polární noci roku 1934 na předsunuté základně v Antarktidě na 80. stupni 8. minutě jižní šířky, uvažoval v dopisu sestře June o výletu do Antarktidy, lákal ji na malý výlet do Himálaje, prosil o literaturu o geologii, lezení na Novém Zélandu, Nanga Parbatu, K2, ... Ovšem dostalo se mu učebnic psychologie a angličtiny, takže po návratu do Aucklandu uvažoval o složení zkoušky z psychologie (6).

Po návratu domů v lednu 1946 otec odmítl jeho pomoc ve včelařském podniku, neboť si do včelařství najmul pracovníky s odůvodněním „*když jeden syn střílel krokodýly na Šalamounech a druhý, jako odpůrce vojenské služby, sloužil v detenčním centru*“ (6). Hillary nepotřeboval více povzbuzení a ač ještě v neschopnosti pro „válečné“ popáleniny, již jako člen novozélandského *Alpine Clubu*, odjel do Národního parku Mount Cook. Spolu s Alanem Odellem, příbuzným se slavným Noelem Odellem z Everestu roku 1924, strávili 17 dní slézáním spousty snažších vrcholů bez průvodců, „*než otec Percy souhlasil s návratem marnotratného syna ke včelařství*“ (6).

Mount Cook zlezl Hillary v roce 1947 a v roce 1948 pak absolvoval s novozélandským horolezcem, horským vůdcem a zahradníkem Horácem Henrym *Harrym Ayerese*m (1912–1987), později nositelem britského rytířského Řádu britského impéria za přínos k horolezectví, svou zatím nejtěžší cestou Jižním hřebenem. Pod vedením Ayerese se po výstupu Hillary zařadil mezi tehdejší nejlepší horolezce malé horolezecké komunity Nového Zélandu (6).

První expedice: Mukut Parbat a průzkum k Everestu v roce 1951

V roce 1950 Hillary navštívil Anglii, kde se jeho sestra June vdala za lékaře, cestoval s rodiči po Evropě a podnikl se spolulezci řadu výstupů v Alpách. Na nejvyšším evropském poštovním úřadu v sedle Jungfraujoch (3 454 m) jej zastihl dopis od nejlepšího přítele horolezce George Lowe. Wallace George Lowe (1924–2013) se stal posledním žijícím účastníkem expedice na Everest v roce 1953, s Hillarym byl na neúspěšné výpravě na Makalu v roce 1954, v letech 1955–1958 v Antarktidě a v roce 1960 členem expedice „*Silver Hut*“. Stal se spoluzakladatel *Himalayan Trustu* a v roce 1962 zetěm Lorda Hunta, vedoucího úspěšné expedice na Everest v roce 1953. Lowe nabídl Hillarymu neobsazené místo v himálajské výpravě čtveřice Novozélandců organizované Earlem Riddifordem (1921–1989) z Christchurchu, jejímž cílem byla vrchol hory Mukut Parbat (7 242 m) v indické oblasti Garhwal v Himálaji, na hranici mezi indickým státem Uttarákhand a Čínskou lidovou republikou v národním parku Nandá Déví.

Riddiford otestoval spolulezce prvovýstupem Maximilianovým hřebenem na horu Élie de Beaumont (nazvané jménem geologa Élie de Beaumonta, 1798–1874) na Západním pobřeží Nového Zélandu.

Vrcholu Mukut Parbat dosáhli Earle Riddiford a Ed Coter 11. 7. 1951, Hillary a Lowe se rozhodli ukončit výstup těsně pod vrcholem V průběhu náročné expedice zaznamenali účastníci výrazné poklesy tělesné hmotnosti od 3 do 16 kg, resp. od 4 do 21 % tělesné hmotnosti (6). Podrobnou zprávu o této výpravě, z níž se později jen dva ze čtyř účastníků mohli zapojit do prů-

zkumné výpravy na Everest v roce 1951, vypráví novinářka Linley McKinnonová v knize *Only Two For Everest: How a First Ascent by Riddiford and Cotter Shaped Climbing History* (29).

Bezprostředně po sestupu z Mukut Parbat se Hillary a Riddiford připojili k Shiptonově průzkumné expedici na Everest. Eric Shipton (1907–1977) se účastnil expedic na Everest v letech 1933, 1935, 1936 a 1938. V roce 1951 to byla již 7. britská výprava k Everestu od roku 1921 a měla za úkol, na základě Dr. Michaelem Wardem v archivu RGS nalezených leteckých snímků z let 1933, 1945 a 1947, ověřit možnost výstupu na Everest od jihu, přes úzké a hluboké údolí ležící ve výšce od 6 000 do 6 800 m – *Západní ledovcový kar (Western Cwm)* mezi Everestem a Nupce, vedoucí pod Jižní sedlo. Do karu nahlédl George Mallory již v roce 1921 ze sedla Lho La (6006 m) a vidět bylo i do Jižního sedla, nikoli však další trasa k vrcholu, ani z karu do sedla (6).

Eric Shipton, Ed Hillary, Tom Bourdillon, Michael Ward, Bill Murray a Earle Riddiford odhalili při svém průzkumu schůdnou cestu karem, dále stěnou Lhoce do Jižního sedla a ze sedla k vrcholu. Přes nebezpečný 600 m vysoký zlom ledovce – Ledopád Khumbu vystoupili na kraj Cwm, čímž byl průzkum úspěšně završen přesvědčením o možnosti výstupové trasy od jihu. K riziku cesty ledopádem se Hillary vyjádřil, že „pokud britská expedice neakceptuje riziko, najdou se jiní, kteří ho podstoupí“ (6). Se žádostí o povolení Nepálu k výstupu na celý rok 1952 však Brity předběhli Švýcaři, vyvíjející vlastní kyslíkové přístroje, a Britové získali povolení až na rok 1953.

Čo Oju 1952

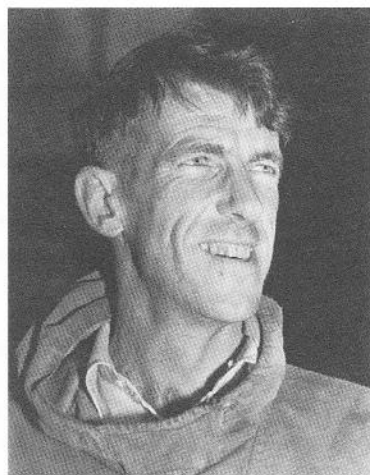
Pro Brity tak došlo k překérní situaci, jednalo se o prolomení monopolu Britů na výstup na Everest a riziko ztráty naděje na britské prvenství. Současně však na dlouho skončily diskuse o sportovní etice použití podpůrného kyslíku v extrémních výškách. Jak napsal Gill: „*Byla to válka a nepřítel používá plyn*“ (6). Společný Himálajský výbor *Royal Geographic Society* a *Alpine Clubu* zareagoval zorganizováním výpravy na Čo Oju (8 188 m), 20 km západně od Everestu. Expedice pod vedením Erica Shiptona měla za cíl: 1. vytvořit tým z lezců, kteří budou prokazatelně schopní aklimatizace a výstupu nad 7 300 m, 2. pokusit se o prvovýstup na Čo Oju, 3. otestovat oblečení a další výstroj, 4. vyzkoušet kyslíkové přístroje, 5. uskutečnit fyziologický výzkum týkající se použití doplňkového kyslíku ve velké výšce (6). Vrcholu Čo Oju výprava nedosáhla. Nejvyšší dosažená výška byla jen 6 858 m (Bourdillon, Gregory, Hillary a Lowe), byly zlezeny dvě šestitisícovky, avšak daleko důležitější bylo ověření kyslíkových přístrojů, zejména modelu s otevřeným okruhem (6), a prohloubení znalostí o významu dostatečného přísunu tekutin při pobytu a výstupech ve velkých výškách (31).

Prvovýstup na Mount Everest 1953

Švýcaři byli při obou pokusech v roce 1952 neúspěšní (vyčerpaní 37letý Lambert a 38letý Tenzing dosáhli výšky 8600 m). Jako první tak na vrcholu Everestu stanuli 29. května 1953 Edmund Hillary a zkušený Tenzing Norgay (byl s Brity na výpravách v letech 1935, 1936 a 1938) v rámci 8. britské výpravy, kterou vedl plukovník John Hunt. Oproti 9 horolezcům švýcarské jarní výpravy měla britská expedice 12 horolezců, dvojnásobný počet výškových Šerpů (28 vs. 14) a dvojnásobné množství kyslíku (193 000 vs. 20 000 litrů). Celková hmotnost podpůrného vybavení byla 7,5 tuny (Švýcaři 4,5 tuny) (6). O výstupu byla napsána řada knih, počínaje samotnými účastníky výpravy – např. *High Adventure* (1955 – 9), česky *Na vrcholu Everestu*, snad přesněji a výstižněji „*Vzrušující dobrodružství*“ (1957 – 10) od Edmunda Hillaryho, *Man of Everest* (35) (*Muž z Everestu* – 46) Tenzinga Norgaye s Jamesem Ramseyem Ullmanem a *The Ascent of Everest* (1954 – 26), česky *Výstup na Everest* (26) Johna Hunta. Historii výstupů až po závěrečný úspěch popsal také lékař expedice, chirurg a fyziolog Dr. Michael Ward

– *Everest: A Thousand Years of Exploration* (49), popisující tisíciletou historii snah o zdoání hory.

Hillary pocit, kdy spolu se svým kolegou Tenzingem vystoupili jako první na světě na vrchol Everestu, popsal následovně: „*Ještě několik unavených kroků a pak už nad námi bylo pouze nebe. Žádné převisy, žádná poslední věž. Stáli jsme společně na vrcholu. Bylo na něm dostatek místa tak pro šest lidí. Dobyli jsme Everest. Úcta, úžas, pokora, pýcha, nadšení – to jistě měly být zmatené pocity prvních mužů stojících na nejvyšším bodu Země, když se to nepodařilo tolika jiným před nimi. Ale já jsem cítil především úlevu a byl jsem překvapen. Úlevu proto, že skončila ta strašná dřina, a protože jsme dosáhli nedosažitelného. A překvapen jsem byl tím, že se to podařilo mně, starému Edovi Hillarymu, včelaři, bývalé hvězdičce na základní okresní škole v Tuakau, pozdější nice na aucklandském gymnáziu a pak ztracenému případu na univerzitě. Ten teď stál jako první na Everestu. Prostě jsem tomu nevěřil. Sundal jsem si kyslíkovou masku, abych mohl udělat několik fotografií.*“ (58). Je paradoxem, že Hillaryho fotografie této události neexistuje – Tenzing fotografovat neuměl.

Edmund Hillary v roce 1953

Hillary a Tenzing v roce 1953

První pocty, sňatek s Louise Roseovou a první světové turné

Při návratu z Everestu, ještě v polovině cesty ze základního tábora do Káthmándú, zastihl Hillaryho dopis adresovaný „siru Edmundu Hillarymu, rytíři Britského impéria“. Jeho první reakcí na představu, jak kráčí po městečku Papakura jižně od Aucklandu bylo „*budu si muset koupit nové montérky*“ (20).

V Aucklandu se 3. 9. 1953 Hillary oženil s Louisou Roseovou (1930–1975), dcerou Phyl a Jima Roseových. Právník James H. Rose byl prezidentem New Zealand Alpine Clubu v letech 1953–1954 a Hillary s ním byl v kontaktu již od roku 1940. Svědkem byl Hillarymu jeho přítel George Lowe. Za nesmělého Edmunda požádala Louisu, jež studovala na konzervatoři v Sydney, o ruku telefonicky jeho budoucí tchyně Phyl Roseová, když odmítla jeho námitky o věkovém rozdílu, o možné budoucí hudební kariéře 23leté Louisy a o blížícím se přednáškovém turné Edmunda po světě s poznámkou, že na turné může odjet i s Louisou (6).

Následovalo několik měsíců cestování – Singapur, Londýn, Kodaň, Brusel, Paříž, New York, Toronto, Bílý dům; novomanželé se setkávají s královnou Alžbětou II., dánskou královnou Ingrid, s prezidentem Eisenhowerem, od kterého převzala expedice Hubbardovu medaili jako vyznamenání americkou Národní geografickou společností za průzkum, objevy a výzkum. Hillary mohl konstatovat, že přednášky jsou honorovány lépe než včelaření (20). Tři měsíce po výpravě vyšel Huntův *The Ascent of Everest* (25) s kritikou příznivě přijatou Hillaryho třináctistránkovou kapitolou *The Summit*. Stejně londýnské nakladatelství poskytlo Hillarymu zálohu na vlastní knihu *High adventure* (9), za jejíž honorář si Edmund a Louise později postavili v Aucklandu dům (6).

Himálaj: Barun Valley v roce 1954

Již v roce 1954 byl Hillary opět v Himálaji, vedl výpravu novozélandského Klubu alpinistů opět do Barunského údolí na Makalu II (7 678 m) a Baruntse (7 188 m). Ve 3. výškovém táboře v 6 340 m však onemocněl a 3 dny jej snášeli do 1. tábora v 5 190 m. Lékaři výpravy Charles Evans and Michael Ball soudili na bakteriální pneumonii, ve světle pozdějších znalostí a dle průběhu onemocnění šlo s jistotou o výškový otok plic. Od té doby se Hillaryho schopnost aklimatizace na výšku neustále zhoršovala, až se mu nakonec špatně spalo již nad 2 400 metry (6). Výpravu popsali Hillary a Lowe v knize *East of Everest – An Account of the New Zealand Alpine Club Himalayan Expedition to the Barun Valley in 1954* (11).

Antarktida 1955–1958

V letech 1955–1958 se uskutečnila Transantarktická expedice Společenství národů (*Commonwealth Trans-Antarctic Expedition, CTAE*) s 99denním 3 473 km dlouhým přechodem kontinentu přes jižní pól, vedená britským cestovatelem sirem Vivianem Fuchsem (1908–1999). Edmund Hillary vedl podpůrnou skupinu, z opačného směru zakládal zásobovací tábory a 3. 1. 1958, po 2 000 km po sněhu a ledu, přes trhliny a terénní vlny, dosáhl s pásovými traktory Ferguson jižní pól, jako třetí v historii po Roaldu Amundsenovi (1911) a Robertu Scottovi (1912), avšak 16 dní před samotným Fuchsem. Kniha *The Crossing Antarctica*, líčící tento přechod, jejímž spoluautorem byl Hillary, vyšla v roce 1958 (3).

S vlastní knihou (12) Hillary musel čekat tři roky po výpravě, londýnský výbor expedice mu dříve publikaci nepovolil, jistě pro nespokojenost, že Hillary po vybudování zásobovacích stanic pokračoval k jižnímu pólu, a dokonce dorazil na něj dříve než Fuchs. George Lowe, Hillaryho přítel, spolulezec a společník na expedici povolení dostal a jeho kniha vyšla již v roce 1959 (27). Ke stoletému výročí Shackletonovy „*Endurance-Expedition (Imperial Trans-Antarctic Expedition, 1914–1916)*“, která chtěla s psími spřeženími přejít napříč Antarktidou a nakonec skončila „jen“ úspěšným přežitím všech členů, vydali Lowe a Jones v roce 2014 knihu s dosud nepublikovanými fotografiemi a materiály z CTAE 1955–1958 (28).

Hledání yetiho a Silver Hut 1960-1961

Z opětovného setkání Hillaryho a fyziologa Puga v Antarktidě, s nímž byl na výpravách na Čo Oju a Everestu v roce 1952 resp. 1953, vznikla myšlenka „fyziologické expedice“ s úvahami o možnosti výstupu na vrchol Everestu bez kyslíkových přístrojů s využitím tzv. „super-aklimatizace“ (41). Ta měla spočívat v dokonalé adaptaci na velehorské klima v průběhu šestiměsíčního přezimování v laboratoři ve výšce nad 6 000 metry. Jednalo se o kombinaci antarktické praxe „prezimování“ s myšlenkou himálajské expedice (32, 33). Aby se vyhnul pravděpodobnému neúspěchu, jenž by zastínil význam prvovýstupu v roce 1953, považoval Hillary za vhodnější cíl Makalu (8 463 m n. m.), čímž by napravil neúspěch z roku 1954.

V roce 1959, oceněn jako Cestovatel roku, byl s chotí Louisou pozván americkým časopisem "The Argosy" do New Yorku. Životní příležitostí se stala nabídka velké společnosti *Field Enterprises Educational Corporation* v Chicagu vydávající *Encyklopedii světa (World Book Encyclopedia)*. Na Hillaryho zmínku o nápadu uspořádat himálajskou expedici, která by zahrnovala i vědeckou činnost – výzkum aklimatizace ve velkých výškách a pátrání po sněžném muži yettim – jej ředitel vyzval k vypracování plánu výpravy, načež následovalo pozvání do Chicaga. Deset minut po sdělení potřebné částky bylo 125 tisíc USD k dispozici (6). Vedoucím fyziologické části vědeckého zoologického, glaciologického, meteorologického a fyziologického programu expedice *The Himalayan Scientific and Mountaineering Expedition of 1960–61*, jak se výprava oficiálně nazývala, se stal britský fyziolog Dr. Griffith Pugh (1909–1994), účastník výprav na Everest v letech 1952 a 1953 i Transantarktické expedice.

Po expedici měl následovat závazek několikaměsíčního honorovaného přednáškového turné po univerzitách a klubech Spojených států pro *World Book Encyclopedia*, navíc pak 20% podíl na výnosech z knih, článků v časopisech, filmů atd., zálohovaných platem 10 000 USD ročně.

Expedice, o které pojednávají Hillary a Doig v knize *High in the Thin Cold Air (Story of the Himalayan Scientific and Mountaineering Expedition 1960–61 – 13)* vyrazila 13. září 1960 z Káthmándú se 160 náklady pro „lovce yettiho“ a 310 náklady pro fyziologickou část; co náklad, to jeden šerpský nosič (6).

Expedice měla tři hlavní cíle: 1. důkladné prozkoumání legendy „strašlivého“ sněžného muže (*abominable snowman*); 2. zkoumání účinků dlouhodobého pobytu ve velké výšce na člověka; 3. výstup na Makalu bez použití přídavného kyslíku (50).

Hledači yettiho, jehož údajně stopy opakovaně popisovali věhlasní cestovatelé Shipton, Tillman a jiní, se s Hillarym vydali do údolí Rolwaling Valley, kde Ward v roce 1951 vyfotografoval zatím nejdokonalejší stopy, které mohl „sněžný muž“ ve sněhu zanechat. Většina výpravy zatím směřovala k Makalu. Architekt, novinář, malíř a cestovatel Desmond Doig (1921–1983), autor životopisu Matky Terezy (2), provázející výpravu, nabídl ve vesnici Beding, třináct dní cesty z Káthmándú, odměnu za yettiho živého nebo mrtvého či jakoukoli jeho část. Výprava tak získala celkem tři kůže vzácného tibetského modrého medvěda, koží kůži, vysušenou lidskou ruku, dvě malé červené pandy, lišku a „yettiho“ skalp (6).

Mike Gill píše: „... *Měli jsme nástroj, který měl údajně vydávat zvuk při páření yettiho a diskutovali jsme, kdo z nás jej použije. Zareaguje naštvaný místní příslušník mužského pohlaví anebo sexuálně nabuzená žena? Ani jedna možnost nás nenechávala v klidu. Byl zde také problém, jak si poradíme s uspaným yettim, až se probudí, neboť jsme neměli žádné zařízení ke zvládnutí rozladěného lidoopa, jehož bychom sotva uklidnili slibem, že zbytek svého života stráví v Lincolnově zoologické zahradě v Chicagu*“ (6).

Koncem října přešla skupina lovců yettiho do oblasti Khumbu, kde byl v klášteře ve vesnici Kumjung přechováván údajně 200 let starý Yettiho skalp. Místními stařešiny byl artefakt Hillarymu zapůjčen k přezkoumání vědci v Paříži, v Londýně a v Chicagu za třech podmínek: zaplacení 8 000 rupií (asi 80 USD), skalp bude doprovázet místní stařešina Khunjo Chumbi a expedice postaví v Kumjingu školu. „*Všemocný yetti takto splétal silný leitmotiv Edovy životní cesty: zajistit Šerpům vzdělání*“, tolik Michael Gill (6). Přezkoumání artefaktu přineslo zjištění původu v kůži kamziku podobné asijské antilopy *seraua himálajského*. Khunjo Chumbi však nebyl nikterak v rozpacích: „*V Nepálu nemáme ani žirafy ani klokany, takže o nich nic nevíme. Ve Francii, v Londýně nebo v Chicagu nejsou yettiové, takže mám pro vaši neznalost pochopení. Až se vrátím do Solo Khumbu, yettiho vám najdu. Jestliže máte takový problém, existenci yettiho dokázat, je na nás Šerpech, abychom Vám pomohli. Nemůžeme dopustit, aby o vás pochybovali vlastní lidé.*“ (13).

V lednu 1961 přiletěli na státní návštěvu Nepálu královna Alžběta II. s chotěm princem Philipem, vévodou z Edinburghu. Královna projevila přání osobně poděkovat stařešinovi vesnice Khumjung Khunjo Chumbimu za dary, které od něj obdržela během návštěvy v Londýně. Když manželé Chumbi v Khumjingu obdrželi pozvání, měli jen natolik dost času, aby se pěšky dostali před příjezdem jejich veličenstev do Káthmándú. Tam ovšem nevěděli, že Mrs. Chumbi je v devátém měsíci těhotenství. Na 290 km dlouhé cestě s expedičními Šerpy, trvající 19 dnů, čtyři dny před dosažením cíle cesty Mrs. Chumbi porodila čtvrtého syna: „... *nechtěla jsem vás zmeškat, marnit čas rozením dítěte*“, informovala při setkání s královnou Alžbětou II. Na počest vévody dostal syn jméno Philip Chumbi (13).

O deset let později, když Gill a Ward spolu lezli na horu Glyder Fawr (1 001 m n. m.) ve Snowdonii (Wales) Gill napsal: „... *otevřela se nebesa a skálou se valila voda. Vyklonil jsem se z dobře zajištěné římsy, za za mnou vystupujícím Michaelem, jenž právě zápolil se zvlášť vzpurnou vertikální trhlinou, obalenou slizkým blátem, a zavolal dolů: „Tak Michaeli, jak to je s tou fotografií yettiho šlápějí...?“ Zároveň jsem o necelý metr povolil jeho dosud bezpečně napevno dobrané lano. Michaelovo obočí zmizelo pod okrajem jeho přilby. „Dober mě, ty pacholku“, lapal po dechu a usmál se. To mi řeklo vše.*“ (6).

Výsledky fyziologického výzkumu expedice Silver Hut a neúspěch na Makalu

Základní tábor expedice byl zřízen u vesnice Mingbo ve výšce 4 660 m. Vlastní obytná laboratoř, chata, dle Hillaryho ve tvaru obrovské odvodňovací roury (20), dle Milledge (32) tvaru vagonu londýnského metra, o velikosti 7krát 3 m, byla smontována z překližkových dílů vyrobených v Anglii, nabarvených stříbrnou barvou a vyplněných izolační pěnou. Byla postavena ve výšce 5 790 m na ledovci Mingbo (obr.). Odtud „*Silver Hut*“ (Stříbrná chata), která měla osm paland. O 370 m níže byla postavena dřevěná chata se čtyřmi palandami, jejíž střechem i stěny pokrývala zelená plachta, proto pojmenování *Green Hut* (48). V této výšce, z hlediska výškové fyziologie v „šedé zóně“ mezi aklimatizací a deteriorací, je parciální tlak kyslíku ve vzduchu poloviční, poloviční byla i pracovní kapacita, která se v průběhu pobytu přiblížila ke dvěma třetinám výchozích nížinných hodnot. Kyslíková saturace (SaO₂) byla 70 % a v zátěži klesala pod 50 %, i přes mimořádně vysoké hodnoty plicní ventilace (32).

Silver Hut (s laskavým svolením Dr. Jamese Milledge)

Z 22 účastníků expedice přezimovali glaciolog B. C. Bishop (Washington), student medicíny M. B. Gill (Dunedin, Nový Zéland, autor životopisu Hillaryho), fyziolog S. Lahiri (Kalka-

ta), lékař a fyziolog J. S. Milledge (Southampton), B. Motwani (laboratoř New Delhi), vedoucí týmu fyziolog L. G. C. E. Pugh (Londýn), konstruktér a elektrikář W. Romanes (Auckland), chirurg a fyziolog M. P. Ward (Londýn) a fyziolog J. B. West (Londýn). Pobyt vědců a horolezců trval od poloviny listopadu 1960 do konce března 1961 (40).

Fyziologický program zahrnoval měření v základním táboře (4 500 m), v Silver Hut (5 790 m) a nakonec ve 3. a 5. výškovém táboře na Makalu ve výškách 6 350 a 7 400 m (33).

Sledoval se vliv výšky a aklimatizace na následující parametry: klidová a zátěžová ventilace, chemická kontrola ventilace, spotřeba kyslíku, maximální spotřeba kyslíku, srdeční frekvence, minutový srdeční výdej, saturace kyslíkem, plicní difuzní kapacita pro CO₂, složení alveolárního vzduchu (až do 7 830 m), změny na EKG, krevní objem a hemoglobin, bazální metabolismus, EEG a psychomotorické funkce. Výsledky byly publikovány ve 36 studiích (např. 30, 31, 33, 40, 51).

Dle Milledge (31) bylo nejdůležitějším poznatkem zjištění progresivní arteriální kyslíkové desaturace při zvyšující se fyzické zátěži navzdory stoupající alveolární tenzi kyslíku a výsledná vysoká alveolo-arteriální diference při omezení plicní difuze (51). Za 40 let od expedice poznamenal Milledge v roce 2002, že bylo jen málo poznatků překonáno a žádný nebyl vyvrácen. Byla to úspěšná expedice a pevné přátelství jejich členů přetrvalo do dalších let (31, 49).

Opět se potvrdilo, že tlak vzduchu je v horách vyšší, než by se očekávalo podle mezinárodní letecké výškové kalibrace. Dokumentoval se vzestup ventilace při zvýšení citlivosti na CO₂, která se po měsíci pobytu již dále neměnila. Během aklimatizace nedošlo ke změnám plicní difuzní kapacity DLCO, což limituje transport kyslíku zvláště při zátěži. V klidu byla v 7 830 m naměřena alveolární tenze kyslíku 33 mm Hg a CO₂ 14 mm Hg. Kyslíková saturace klesla při maximální zátěži až na 45 %. Maximální spotřeba kyslíku v 7 430 m byla 1,4 l/min, ventilace 119 l/min a srdeční frekvence 135 tepů/min (6). Koncentrace hemoglobinu se zvyšovala (zprvu však jen v důsledku poklesu plazmatického objemu) a stoupl minutový srdeční objem (MO), avšak při stupňovaných zátěžích byl vzestup srdeční frekvence omezen na 150 tepů/min a MO na 17 l/min ve srovnání s 200 tepy/min a 24 l/min v nížině na úrovni mořské hladiny.

Známa rotace vektoru QRS doprava, jako známka plicní hypertenze, s výškou pokračovala do 7 470 m a dýchání kyslíku v průběhu aklimatizace ji neovlivnilo (6). Důležitost aklimatizace ilustrovalo zjištění, že u osob letecky dopravených do 4 600 m se neprojeví výškové příznaky, jestliže ve výšce nezůstaly déle než 1–2 hodiny, byly však výrazně cyanotické. Pokud ve výšce přespaly, onemocnělo horskou nemocí 7 z 8 osob. Postihla je různá kombinace nevolnosti, slabosti, bolestí hlavy, letargie, podrážděnosti, zvracení, námahové dušnosti a nepravidelného dýchání v různé intenzitě, trvající 1–3 dny. Jedinci, kteří absolvovali 18denní pěší pochod, neměli ve 4 600 m zpravidla žádné potíže, avšak do Silver Hut (5 790 m) nesměli vystoupit dříve než po 2 a více týdnech pobytu ve 4 600 m, jinak by u nich došlo k těžké výškové nemoci (6).

Koncem přezimování v Silver Hut Michael Ward, Michael Gill, Barry Bishop a Wally Romanes uskutečnili 13. 3. 1961 výstup na Ama Dablam (6 812 m), majestátně se tyčící v blízkosti chaty. Nepochybně politické neshody po státní návštěvě královny Alžběty II. v Káthmándú, banketu 27. 2. 1961 se účastnili i Hillaryovy, a britská kritika krále Mahendry, jenž rozpustil nepálský parlament, ovlivnily postoj nepálské vlády poté, co světová média přinesla zprávy o úspěšném výstupu na horu Ama Dablam. K výstupu totiž expedice neměla výslovné povolení. Hrozil příkaz k okamžitému ukončení expedice. Situaci nakonec zachránil Desmond Doig, který se znal s novým premiérem. Hillary musel písemně vyjádřit omluvu, slíbit, že se podobný omyl nebude opakovat, zaplatit za dodatečné povolení 3 200 nepálských rupií a navíc pokutu 800 rupií (80 USD) (6).

Začátkem dubna 1961 se uskutečnil přesun výpravy s 300 náklady zásob a vybavení na Barunský ledovec k úpatí Makalu. Základní a 1. vědecký tábor byl postaven v 5 340 m, 2. tábor v 5 800 m, 3. výškový (2. vědecký) tábor v 6 400 m 1. května, 4. výškový tábor 7 010 m a v sedle Makalu 5. výškový (a 3. vědecký) tábor v 7 437 m. Vědecké tábory byly vybaveny bicyklovým ergometrem. V 6. a 7. výškovém táboře a na vrcholu Makalu se počítalo pouze s odběry vzorků alveolárního vzduchu (6).

Výška 4. tábora v 7 010 m byla hranicí Hillaryho výškové tolerance v roce 1954 a Wardovy v roce 1953 ve stěně Lhoce při výstupu do Jižního sedla pod Everestem. Od této výšky používali Francouzi kyslík na spaní a při prvovýstupu v roce 1955 (Lionel Terray a Jean Couzy 15. 6. 1955) (6).

Při výstupu do 4. tábora se u Hillaryho začaly projevovat příznaky nemoci z výšky. Během 4 dnů v 6 400 m vše začalo úpornými bolestmi hlavy, brzy se přidala porucha řeči. Lékaři Ward a Milledge podali Hillarymu kyslík a injekci petidinu. S dvojitým viděním sestoupil Hillary s doprovodem do základního tábora. Dr. Ward označil stav jako cévní mozkovou příhodu a trval na okamžitém transportu vrtulníkem do Káthmándú, Hillary však pokračoval v sestupu za doprovodu Dr. Milledge (6).

V té době, kdy bylo známo jen málo o výškové nemoci a jejích formách, byly Hillaryho příznaky považovány za mozkovou mrtvici. Ve světle pozdějších poznatků se však zřejmě jednalo o příznaky mozkové hypoxie spojené s počínajícím výškovým otokem mozku a plic. Již v době pátrání po yettim Hillary onemocněl v 3 962 m a byl léčen antibiotiky a kyslíkem (6). Teprve v září 1960 vyšel článek amerického fyziologa Charlese Houstona popisující případ s obdobnými příznaky (24).

Při druhém pokusu o výstup na vrchol, ráno 17. května, postoupili horolezci za 4 hodiny jen o 120 m a byli 120 m od vrcholu, když v 8 367 metrech Peter Mulgrew (1927–1979) začal pociťovat silnou bolest na hrudi a zakrátko zkolaboval. Jak se později ukázalo, příčinou byla plicní embolie. Podařilo se zprvu sestoupit jen do 8 230 m. Dalšího dne ve výšce 8 020 m pozbyl Mulgrew vědomí. Nakonec se jej během 5 dnů podařilo dostat do 5. tábora v Sedle Makalu, kde mezitím Dr. Ward onemocněl výškovým otokem mozku a další člen výpravy otokem plic. Až 29. 5., jedenáct dní po kolapsu Mulgrewa, sestoupili horolezci do 1. tábora a následoval transport vrtulníkem do Káthmándú. Po měsíci v nemocnici se Mulgrew vrátil na Nový Zéland, avšak omrzliny nohou, které utrpěl, skončily amputacemi dolních končetin pod koleny. Nicméně o čtyři roky později jel s Hillarym opět do Himálaje. Svě zážitky popsal v knize *No place for Men* (4).

Na první pohled se při osmiměsíčním pobytu v 5 790 m účastníci expedice aklimatizovali dobře, bez zhoršení mentálního výkonu, ztráceli však na tělesné hmotnosti. Nově příchozí, kteří se aklimatizovali 4–6 týdnů, byli v lepší formě a aktivnější než přezimující (40). Nepotvrdil se předpoklad dosažení „super-aklimatizace“ (41), tj. očekávání, že přezimující horolezci budou výšce lépe přizpůsobení a jejich výkonnost bude vyšší. Ve srovnání s „nově příchozími“ byla spíše patrná větší mentální únava a nižší zdatnost jako projevy výškové deteriorace (30, 31).

Uskutečněný vědecký program byl jednoznačným úspěchem, stal se klasickou studií výškové fyziologie. V roce 1975 napsal Ward svou *Mountain Medicine* (47) a spolu s Milledgem a Westem napsali učebnici *High Altitude Medicine and Physiology* (48), která vyšla již v 5. vydání (53). John West se stal autoritou výškové fyziologie, jejíž historii *High Life* (52) věnoval v roce 1998 Edmundu Hillarymu a Griffithu Pughovi, kteří jej expedicí *Silver Hut* k výškové medicíně a fyziologii přivedli. Z poznatků získaných v tomto experimentu čerpaly i další vědecké publikace, zaměřené na problematiku horské medicíny a adaptace na výšku (44). Stříbrná

chata byla po experimentu demontována a věnována Horolezeckému institutu v Dárdžilingu, kde byl ředitelem Tenzing Norgay.

Neplánovanými rámcovými úspěchy expedice byl prvovýstup obtížnou cestou na Ama Dablam, postavení školy v Khumjungu a jmenování jejího představitele. Stopy připisované yettimu nebyly beze zbytku vysvětleny, takže „společně s Lochneskou nestvůrou zůstávají, jak nepotvrzeny, tak nevyvráceny – ať dlouho žijí!“ (*long may they live!*), napsal Michael Ward (50). Výstup na Makalu „bez kyslíku“ skončil 150 výškových metrů pod vrcholem v důsledku vážných zdravotních událostí. Gill konstatuje, že výstupy v extrémních výškách bez kyslíku jsou zcela jistě rizikovější než s kyslíkovými přístroji a o oprávnění takového rizika lze pochybovat. V každém případě je nutné brát s sebou dostatek kyslíku pro léčebné účely, což se plně osvědčilo (7).

Přednášky a kempování

Rok 1962 strávil Hillary s rodinou, již se třemi dětmi (Peter 1954, Sarah 1955, Belinda 1959–1975) ve Spojených státech. Absolvoval 106 přednášek v 80 různých městech v pobočkách firmy *Field Enterprises*. Říkalo se, že si za tu dobu potřásl rukou s jejich sedmnácti tisíci zaměstnanci (6). Ujal se také funkce ředitele australské pobočky World Book. Navíc jej velká společnost *Sears Roebuck and Company* vyzvala, aby se stal jedním z jejich sportovních poradců a pracoval na designu a testování sportovního vybavení. V této souvislosti podnikl kempovacím vozem 16 000 km dlouhou cestu s rodinou z Chicaga do San Francisca, po západním pobřeží Severní Ameriky na Aljašku a zpět přes Kanadu, i řadu dalších asi 30 kempinkových výjezdů. Louise Hillaryová o cestě napsala knihu *Keep Calm If You Can* (21).

„Školní“ expedice 1963 (School-building expedition 1963)

Zpráva o prosperující škole v Khumjungu brzy vešla ve známost a přicházely žádosti o postavení školy z dalších vesnic z oblasti Solukhumbu, na jejímž severu leží Mount Everest a národní park Sagarmatha, z vesnic Thame, Pangboche a dalších. *World Book Encyclopedia* darovala v roce 1963 na výstavbu škol 52 000 USD. „Školní expedice“, k níž se připojila i Louise Hillaryová, postavila kromě škol i vodovod s pitnou vodou do vesnic Kumjung a Khunde a řešila také místní epidemii neštovic, u nichž se úmrtnost do eradikace udávala 30 %, (54). Naočkovala více než 3 000 lidí a tím zredukovala nákazu na několik tuctů onemocnění a pouhých 20 úmrtí (6).

O pár let později byl v Khumbu zahájen program injekční substituce jódu a po roce 1966 se tam již nenarodilo žádné dítě s kretenismem.

Uskutečnil se též horolezecký program: pokus o výstup na Taweche (6 500 m) skončil 60 m pod vrcholem, Michael Gill, Jim Wilson, Tom Frost a David Norman vystoupili 5. 6. 1963 na Kangtegu (6 814 m) a v roce 1964 se dalším členům výpravy podařil výstup na Thamserku (6 623 m) (6).

Další projekty v Nepálu

Období let 1964–1974 nazval Michael Gill „nejlepší dekádou Hillaryho života“ (6). Hillary cestoval mezi Novým Zélandem, Sydney, Chicagem a Londýnem, každoročně trávil více týdnů v Nepálu kontrolami staveb, jednáním s místními obyvateli a úřady, jakož i pravidelně půl roku s rodinou v Aucklandu. Do roku 1974 měla každá vesnice v oblasti Everestu svou školu, v provozu byly nemocnice v Khunde a letiště v Lukle, došlo na budování mostů a dalších letišť. K získávání prostředků, zejména v USA a na Novém Zélandu, založil v roce 1960 Louisin otec Jim Rose spolu s Hillaryovými a se skupinou přátel, mezi které patřili Max Pearl, Michael Gill, Jim Wilson, Murray Ellis, Peter a June Mulgrewovi, John a Dianne McKinnonovi, Norm a Enid

Hardieovi, bratr Hillaryho Rex, Neville Wooderson a Wally Romanes, Himálajský trust (*Himalayan Trust*). Silnou podporu našli u vedoucího nosiče Šerpy Mingma Tseringa, jeho ženy Ang Douleové i ostatních Šerpů. Později se také výrazně zapojili Zeke O'Connor z Toronta a Larry Witherbee z Chicaga (6). „*Byla to úžasná skupina lidí*“ (20).

Knihy Louisy Hillaryové (22, 23) vyprávějí o společných polooficiálních (ve prospěch Himálajského trustu) pobytech členů rodiny v Nepálu, její poslední „*High Time*“ sumarizuje všech 34 dokončených projektů: 14 škol, jednu přístávací dráhu, jednu nemocnici s přidruženými vesnickými ambulancemi, šest mostů, čtyři vodovody a opravy dvou klášterů (23).

Hillary ve své knize „Škola v oblacích“ (14) vyjádřil své úvahy o poskytování pomoci. Myšlenku, že bohaté národy nesou odpovědnost za národy nerozvinuté, prosazoval celý svůj život, avšak první zásadou je, že se musí jednat o partnerství, v ideálním případě na základě žádosti. Kde je to jen trochu možné, mají pomoc realizovat místní obyvatelé, neboť nejlepším způsobem pomoci je vytvořit užitečné a ziskové pracovní příležitosti. V potřebných dovednostech je třeba místní obyvatele vyškolit, a proto je první věcí a základem všeho vzdělávání – gramotnost – čtení, psaní a počty (“*the three Rs, reading, writing, arithmetic*”) (6). Prvním šerpským stálým lékařem a ředitelem nemocnice v Khunde se stal v roce 2002 Dr. Kami Temba, který vystudoval v Káthmándú a získal dvouletou praxi na Novém Zélandu, do té doby zajišťovali léčebnou péči dobrovolní lékaři z Nového Zélandu a Kanady.

Antarktida 1967

V roce 1967 odletěla Hillaryho osmičlenná horolezecká výprava se dvěma sněžnými vozidly a čtyřmi sáněmi do Antarktidy a Michael Gill s Brianem Jenkinsonem 27. 10. a Peter Strang a Michael White 28. 10. vystoupili na vrchol Mount Herschel (3 335 m) (4).

Peřejemi v Nepálu

Rozsáhlý program výstavby škol v Nepálu zakončila roku 1968 Hillaryho expedice na tryskových motorových člunech divokými peřejemi proti proudu řeky Sun Kosi, která se vine 400 km od hranice s Indií celým Nepálem ke Káthmándú. Cestou navázali Hillary a jeho dva přátelé Jon Hamilton a Duncan Storrier kontakt s řadou odlehlých vesnic při řece Sun Kosi a jejich přítocích.

Návrat na Mount Cook 1971

V roce 1971 se padesátiletému Hillarymu s Harrym Ayresem a dalšími čtyřmi spolulezci podařil „*Velký přechod Mount Cooku*“ v novozélandských Jižních Alpách (Grand Traverse of Aoraki—Mt Cook) (59), od západu k východu z nadmořské výšky 770 m na západním pobřeží po ledovci Hooker, přes „Ball Pass“ k chatě Gardiner Hut v 1 760 m (12,5 km, 1 000 výškových metrů), dále západním hřebenem na Low Peak (3 593 m), Middle Peak (3 717 m) a hlavní vrchol Mount Cooku (3 754 m). Následoval sestup k Summit Rocks, Linda Ice shell, po ledovci Upper Linda Glacier do sedla Cinerama Col a dále k silnici v Tasman Valley. Celkem šlo o horizontální vzdálenost 42 km, 2 984 m ve výstupu a 3 030 m v sestupu. Přechod tří vrcholů (poprvé roku 1913 Freda Du Faurová (1882–1935) s vůdci Peterem and Alexem Grahamem) byl svého času považován ve světovém horolezectví za jeden z nejpůsobivějších výkonů (6).

Životní tragédie 1975

V březnu 1975 vyšla první Hillaryho autobiografie *Nothing Venture, Nothing Win* (15). V závěru Hillary píše „... *Předpokládám, že bych měl být spokojen. A přece pociťuji velikou nespokojenost, když se tak na sebe dívám – mohl jsem toho udělat o tolik víc. To se totiž opravdu počítá – ne pouze dosažené úspěchy, ale co člověk ze svých šancí vytěžil a jaké šance si vytvořil.*“

Každý z nás musí objevit svou vlastní cestu – tím jsem si jist. Některé cesty budou okázalé a jiné klidné a tiché; kdo může říct, co z toho je důležitější? Chvilce, které mi toho daly nejvíc, nebyly pro mě vždycky těmi nejpříjemnějšími; neboť co je víc než slza při vašem odjezdu, radost při vašem návratu nebo stisk ruky?

Největší radost mám z úkolů, které mi ještě zbývají – z dobrodružství, která leží ještě stále přede mnou. Musím ještě zdolat nějakou mohutnou řeku, postavit nemocnici; přejít klidné horské údolí s neznámým průsmykem; musím zlézt nedobytný himálajský vrchol a roztržštěný Jižní ledovec, ano, ještě toho zbývá udělat hodně“ (18).

Bohužel brzy poté následovala těžká léta duševní deprese, neboť jej ve věku 55 let při organizaci výstavby nemocnice se šesti velkými budovami a zvětšováním plochy místního letiště v Paphlu těžce zasáhla katastrofa. Letadlo s jeho ženou Louisou a nejmladší dcerou Belindou se 31. 3. 1975 krátce po startu z Káthmándú zřítilo, došlo k výbuchu a všichni pasažéři zahynuli. V těžkých prvních dnech po tragédii stáli při něm dcera Sarah a syn Peter, Louisini rodiče, Peter Mulgrew, kondolovali nepálští přátelé, nepálský král a premiér. V květnu se pak Hillary s dětmi vydal na „výlet kolem světa“, na návštěvy přátel a rodiny v Dillí, Norwichi, Londýně a Chicagu, než se všichni tři vrátili do domu v Aucklandu (6).

Stěna Kaipo Wall, Velká útesová bariéra a opět v Nepálu

Již v roce 1974 začalo natáčení televizní série *Dobrodružný svět sira Edmunda Hillaryho* (55). *The Kaipo Wall* [*The Adventure World*] vypráví ve dvou dílech o cestě Hillaryho týmu na kánoích a raftu přejezdi řeky Hollyford River, 72 km přes jezero McKerrow na oplachtěném ad hoc postaveném člunu a pěšky přes naváté písky a buši k dosud nezlezené 1 300 m vysoké a 1 800 m široké stěně *Kaipo Wall* hory Mt. Tutoko (2 723 m) v závěru údolí Kaipo v pohoří Darrans v národním parku Fiordland na novozélandském Jižním ostrově. Z. Graeme Dingle (horolezec, filmař-amatér, občasný lékař), Murray Jones (horolezec nové generace, který zlezl v evropských Alpách šest velkých severních stěn), Michael Gill (lékař, horolezec, spisovatel, Hillaryho souputník v dobrodružstvích a životopisec), Jim Wilson (horolezec, kanoista, řidič tryskového člunu, expert na hinduismus) a Peter Hillary (*otcem charakterizován jako lyžařský instruktor, pilot amatér, potápěč ve velkých hloubkách, zlezl již těžší stěny než jeho otec Edmund, také opustil univerzitu po dvou letech jako jeho otec a projevil málo zájmu o kariéru ve světě byznysu*) prostoupili s Hillarym dvěma cestami žulovou stěnu za 8 hodin (6).

Pokračováním série byla výprava na *Velkou útesovou bariéru* (Great Barrier Island, šestý největší novozélandský ostrov) 100 km severovýchodně od Aucklandu a zlezení čedičové věže The Needles, omývané bouřlivými vodami zálivu Hauraki v Jižním Tichém oceánu. Vznikl televizní dokument *The Sea Pillars of Great Barrier* (56).

V posledním natočeném filmu *Gold River* nedokončené série (*Everest trip* nebyl realizován) vedl Hillary přátele sjíždějící na tryskových člunech proti proudu přeje největší novozélandské řeky *Clutha*.

V listopadu 1976 listopad byl Hillary na treku v Nepálu v naději, že se mu podaří aklimatizovat na výšku. Byl však opět konfrontován s projevy výškové intolerance, včetně těžké bolesti hlavy ve výškách nad 4 200 m. Navíc se přidal problém abstinčních příznaků při odvykání od benzodiazepinů, které bral na úzkost, depresi a nespavost a jejichž nežádoucí účinky při delším užívání nebyly ještě známy (6).

Od oceánu k nebesům

Poslední velkou výpravu, původně ještě plánovanou s manželkou Louisou v roce 1974, realizoval Hillary v roce 1977 na tryskových člunech od ústí (delty) posvátné Gangy v Bengálském zálivu proti proudu k jejím pramenům v indickém Garhwalském Himálaji. Po 2 400 km po vodě, včetně 320 kilometrů divokého peřejnatého úseku, pokračovala skupina pěšky. Pro výstup přidělená hora Nárájan Parbat (5 794 m) se jevila příliš obtížná, nabízel se Nar Parbat (něco přes 5 700 m) se snazším přístupem. Nakonec byla zlezena bezejmenná hora (asi 5 850 m), pojmenovaná Akash Parbat (Oblačná hora) (6).

Ve výškovém táboře v 5 500 m Hillary onemocněl a v bezvědomí a s otokem plic musel být snesen do 4 650 m, odkud pokračoval vrtulníkem do nemocnice v Badrináthu (3 300 m).

Na výpravě byl natočen dokument *From the Ocean to the Sky* (60), stejnojmennou knihu napsal Hillary (16, 17).

Smíření

V roce 1979 byl Hillary opět v Himálaji a jeho rodinu málem postihla další tragédie. Syn Peter se třemi spolulezci měl za cíl direktisimu (výstup ve spádnicí k vrcholu) jihozápadní stěny Ama Dablam (7 106 m). Druhý den výstupu, 24. 10. 1979 byli tři ze čtyř horolezců strženi lavinou. Ken Hyslop nepřežil. Vážně zraněn byl Peter Hillary, utrpěl zlomeniny žeber, levé paže a prstů levé ruky, distorzi kotníku a četné zhmožděny měkkých tkání. Horolezci byli zachráněni členy rakouské výpravy, vystupujícími „normální“ cestou. Reinhold Messner a internista Dr. Oswald Oelz 25. a 26. 10. dvakrát nastoupili do stěny, aby slanili s Peterem k úpatí stěny (38).

Téhož roku, 29. listopadu 1979 při letecké havárii v Antarktidě zahynul jeho přítel Peter Mulgrew (1927–1979), horolezec, mariňák, jachtař, manažer, člen rady Himálajského trustu, radista v Antarktidě v letech 1955–1958, člen expedice „Silver Hut“ a na Makalu, kde přišel v důsledku omrzlin o obě nohy pod kolena. Kvůli technické závadě, špatnému nastavení přístrojů, se letadlo při jedenáctihodinovém vyhlídkovém letu zřítilo mezi horami Mount Erebus a Mount Terror, katastrofu nikdo z 257 osob nepřežil. Původně měl let provázet i Hillary, pro zaneprázdnění přednáškovým turné v USA si však termín s Mulgrewem vyměnil (6).

Východní stěna Everestu 1981

Zakladatel Americké himálajské nadace, jejíž byl Hillary ředitelem, obchodní bankéř Dick Blum, získal povolení ke zlezení dosud panenské, poslední nepřekonané východní stěny Mount Everestu z Tibetu a Hillary se měl expedice zúčastnit jako „emeritní předseda“.

Výprava se vydala na cestu 18. 8. 1981. Ze Lhasy (3 650 m) autobusem a na nákladních autech přes sedlo v 5 200 m a z vesnice Kharta (3 805 m) pěšky přes průsmyk Shago La (4 880 m) k ledovci Kangshung do tábora ve výšce 4 575 m (nazvaného Jačí tábor), a posléze do základního tábora v 5 185 m pod východní stěnou Everestu. Odtud musel Hillary pro bolesti hlavy sestoupit zpět do Jačího tábora o 600 m níže. Po týdně vystoupil opět do základního tábora. 13. září se však dostavily opět potíže – zvracení a halucinace, později porucha řeči, dušnost, dvojité vidění, a ani dýchání kyslíku ke zlepšení stavu nevedlo. Tři dni trval sestup do 4 270 m, pak bylo třeba přejít sedlo v 5 200 m. Při sestupu srazil Hillaryho splašený jak na balvany a způsobil mu viditelnou pěticentimetrovou zlomeninu lebky. Džípem a autobusem se Hillary s doprovodem Jima Morriseye vrátil do Lhasy, zatímco horolezci se ve východní stěně Everestu dostali jen do výšky 6 560 m. O dva roky později, 8. 10. 1983, jiná americká expedice pod vedením Jima Morriseye východní stěnou prostoupila za 28 dní až na vrchol (6).

V následující době se Hillary více sblížil s June Mulgrewovou, několik let rozvedenou s Peterem Mulgrewem; všichni z obou rodin se léta dobře znali a často spolu pobývali i v Himálaji.

Financování nemocnice v Khunde a lesnického projektu Sagarmatha vyžadovalo každoročně sehnat 100 000 USD. Americká nadace pro Himálaj pořádala sponzorské akce, Hillary se zapojoval do projektů ochrany přírody a obnovování lesů, stal se mezinárodním ředitelem Světového fondu na ochranu zvířat žijících v divočině (*World Wildlife Fund*), byl zvolen čestným prezidentem prestižního Newyorského klubu výzkumníků (*Explorers Club of New York*) (6).

Vysokým komisařem v Indii a letecky na severní pól

Novozélandský premiér David Lange nabídl v srpnu 1984 Hillarymu, aby se stal vysokým komisařem (novozélandským vyslancem Britského společenství) v Indii s posláním dělat v Indii „*přesně to, co bude (Hillary) považovat za nejlepší*“. Se slovy „*proč nejede také?*“ odjela June Mulgrewová 4. 2. 1985 s Hillarym do Dillí jako oficiální společnice, s titulem OC za jménem (*Official Companion*) (20).

Ještě téhož roku se Hillary stačil zúčastnit „dalšího skromného dobrodružství“ – doprovázel Neila Armstronga v malém dvoumotorovém letadle na severní pól a stal se tak prvním člověkem, který dosáhl všech tří světových pólů – Mount Everestu, jižního pólu zemědělským traktorem a severního pólu malým letounem (6).

V červenci 1989, po téměř pěti letech, skončila mise v Indii, sedmdesátiletý Edmund a o 12 let mladší June se vrátili na Nový Zéland. Hillary ve svém „*Pohledu z vrcholu*“ napsal: „*Byly to naše děti, kdo ten problém vyřešil za nás. Ted', když jste zpátky doma, proč se vy dva prostě nevezmete?*“ (20). Oddala je starostka Aucklandu, později generální guvernérka Nového Zélandu Catherine Tizardová (od roku 1984 Lady Cath). Hillary byl jako čtvrtý kandidát vyznamenán Řádem Nového Zélandu (*Order of New Zealand*), Lady June obdržela vzácnou Medaili za služby královně (*Queen's Service Order*) jako ocenění za přínos k obnovení vysokého komisařství v Dillí.

V květnu 1990 přijal Hillary v Aucklandu telefonát z vrcholu Mount Everestu od svého syna Petera, který se obdivně vyjádřil o těžkostech, které mu při lezení způsobil Hillaryho výšvih, 12 m vysoká skalní stěna v 8 790 m – 58 výškových metrů pod vrcholem Everestu (6). Hillary ve své autobiografii poznamenává „*Je jen typické, že Tenzingův nejmladší syn Jamling Sherpa také v roce 1996 vylezl na Everest a v roce 1997 i jeho vnuk Tashi Sherpa.*“ (20). Sám Tenzing Norgay zemřel v indickém Dárdžilingu v roce 1986 ve věku 74 let, 33 let od výstupu na Everest (6).

Každoročně v Himálaji

V následujících letech pokračovali Hillaryovi v budovatelské činnosti v Nepálu, kterou ani mise v Dillí nepřerušila. Počet založených škol se zvýšil na 27, v činnosti byly dvě nemocnice s 12 vesnickými ambulancemi, letiště a přistávací dráhy, stavěly se mosty a vodovody, obnovovaly a udržovaly kláštery, zakládaly lesnické školy.

Další epizoda výškové nemoci postihla Hillaryho v roce 1991 v Khunde, při sestupu onemocněl výškovým otokem plic a mozku, s dušností, cyanózou a zmateností, s kyslíkovou saturací pouze 34 %. Od té doby musel mít již pro výšky nad 2000 m s sebou k dispozici láhev s kyslíkem (6).

Lékaři byli na rozpacích z paradoxu, že v roce 1953 Hillary toleroval výšku tak dobře, jako málokdo jiný, a v průběhu let se jeho schopnost aklimatizace postupně zhoršovala. K příznakům akutní horské nemoci a dalším komplikacím docházelo postupně ve stále menší výšce. Jeho kyslíková saturace při hladině moře byla pouze 90 % (při normálních hodnotách 97–100 %), zřejmě jako doklad trvalého poškození plic. Od roku 2001 musel užívat Digoxin pro pravostřanné srdeční selhání (6).

Kromě organizování staveb a shánění finančních prostředků se Hillary staral o personální obsazení, vedení a další řízení nemocnic a škol, především z řad místních obyvatel. Jedním z jeho nejlepších a nejuvěrnějších spolupracovníků byl, navzdory své negramotnosti, avšak s fenomenální pamětí, Mingma Tsering, sardár, vrchní velitel jeho vesnických projektů. Úmrtí Tseringa v roce 1993 znamenalo ztrátu kontaktu s obyvateli dané oblasti, proto v roce 1994 Hillary svolal do Aucklandu plenární zasedání hlavních sponzorů, starších Šerpů a členů Himálajského trustu. Americký himálajský fond (San Francisco), Fond Edmunda Hillaryho (Toronto), Himálajský trust UK, Bavorská nadace Edmunda Hillaryho, Chicagská Hillaryho nadace – všechny se velkoryse zavázaly k podpoře na dalších osm let a v roce 2002 na dalších deset let. Spolu s ostatními příspěvky bylo během 40 let od roku 1974 shromážděno 18 miliónů USD (20).

V dubnu 1995 dostihl Hillaryovy ve vesnici Junbesi telefonát britského vyslance se zprávou od tajemníka královny Alžběty II., aby byl Hillary tak laskav, a přijal vyznamenání Podvazkového řádu (*The Most Noble Order of the Garter*), nejvyššího britského rytířského řádu. Cereмонie proběhla 9. 6. 1995 za přítomnosti významných nositelů tohoto řádu. Mezi přítomnými šlechtici byl i lord John Hunt, vedoucí úspěšné expedice na Everest v roce 1953. Řád přijímala před Hillarym lady Margaret Thatcherová, „*avšak včelař Edmund Hillary byl mezi všemi původem výjimečný*“ (6).

Kromě obligatorního motto „*Honi soit qui mal y pense!*“ („*Hanba tomu, kdo ve zlém to myslí!*“), je na Hillaryho erbů „*Nothing venture, nothing win!*“ („*Kdo neriskuje, nevyhraje*“).

Nečekané čestné doktoráty, jimiž byl Hillary obdařen, charakterizuje Michael Gill v souladu s Hillaryho nazíráním jako „*zdroj pobavení jakož i uspokojení pro něho, kdo se po dvou letech studia na univerzitě s akademickou dráhou rozešel*“ (6).

Hillary se stal prvním žijícím Novozélandčanem, jehož portrét se objevil na (pětidolarové) bankovce vydané poprvé v roce 1992, přičemž Hillary trval na vyobrazení novozélandského Mount Cooku/Aoraki v pozadí, nikoli Mount Everestu. Během zbývajících šestnácti let jich svým obdivovatelům podepsal tisíce. Pro některé Šerpy to bylo důkazem jeho zámožnosti (6).

V lednu 1997 letěl Hillary ve skupině novozélandského ministerského předsedy Jima Bolgera oslavit čtyřicáté výročí prvního vztyčení novozélandské vlajky na Scottově základně v Antarktidě, odkud vyjížděla Hillaryho skupina Transantarktické expedice v letech 1955–1958 (20). V dubnu 1997 navštívil s manželkou Himálajský horolezecký institut v Dárdžilingu při příležitosti odhalení sochy věnované příteli Tenzingovi. Svůj proslov zakončil: „*Nikdy jsem sám sebe moc nepovažoval za hrdinu, ale Tenzing jím bezpochyby byl. Ze skromných začátků dosáhl vrcholu světa. Myslím si, že se sluší, aby tato nádherná socha stála navěky zde v blízkosti hor, které tak miloval a kde tolik mladých lidí seznámil s radostmi, které poskytuje nádherná příroda, a s výzvami, jež přináší*“ (20).

Autobiografii „*Pohled z vrcholu*“ z roku 1999 předcházela v roce 1996 stejnojmenná čtyřdílná televizní série *View from the top*. Práva na *Pohled z vrcholu* vynesla 130 000 NZD.

Poslední, deváté, desetiletí Hillaryho života vyplnilo komentování dvou symfonií (*Sinfonia Antarctica* Vaughana Williamse a *Landfall in Unknown Seas* Douglase Lilburna), byl zván, aby přednášel, ačkoli jeho cesty do Kanady, USA a Spojeného království byly stále řidší.

Již začátkem devadesátých let komentoval vyvíjející se komerční turistiku a tragédie na Everestu v letech 1996 a 2006, problematiku stále více aktuální – „*Myslím, že celý postoj k lezení na Mount Everest se stal poněkud děsivým...*“ (3). *Everest se stává odpudivou hromadou odpadků se spoustou prázdných láhví, roztrhaných stanů a plechovek. A také s několika mrtvými těly*“ (20). A také „*Na mé expedici neexistovala možnost, že byste nechali člověka pod skalou zemřít. Prostě by se to nestalo!*“ (8, 42).

Ještě v roce 2007 krátce navštívil nemocnici v Khunde a školu v Khumjingu a na 50. výročí založení Scottovy základny letěl do Antarktidy, provázen novozélandskou premiérkou Helen Clarkovou, se kterou se přátelil. Když přestal přednášet, „*přinejmenším na Novém Zélandu lidé chtěli s ním alespoň strávit chvíli ve stejné místnosti*“, napsal Michael Gill. Přibývajících léta života se však bohužel také začala podepisovat na horšícím se zdravotním stavu Hillaryho. Postupně jej opouštěli také jeho blízcí a přátelé – John Hunt v 88 letech v roce 1998, Sir Vivian Ernest Fuchs v ve věku 91 let v roce 1999, bratr Rex v 83 letech v roce 2004 (6).

Ještě v dubnu 2007 při krátké návštěvě v Káthmándú se při pádu poranil a po návratu domů byl hospitalizován v nemocnici v Aucklandu. Sir Edmund Hillary krátce před propuštěním z Auckland City Hospital náhle zemřel na srdeční selhání 11. ledna 2008. Na všech veřejných budovách na Novém Zélandu byly státní vlajky spuštěny na půl žerdě, stejně tak na Scottově základně v Antarktidě.

Po státním pohřbu dne 22. ledna byla část popela na přání zesnulého rozptýlena v aucklandském Hauraki Gulf, část uložena v jednom nepálském chrámu nedaleko Everestu.

Lady June byla členkou rady Himálajského trustu, kterému Edmund Hillary předsedal do své smrti, do roku 2011. V současnosti podporuje Trust více než 60 nepálských škol a dále organizuje pomoc v Nepálu, včetně obnovy po lavinových katastrofách a zemětřeseních posledních let.

Edmund Hillary
23. června 2004 ve Varšavě

Pocty, řády a vyznamenání

Za svého života Hillary obdržel dlouhou řadu vyznamenání, kromě těch nejvyšších – *Řádu britského impéria* (1953), *Řádu Nového Zélandu* (1989) a *Podvazkového řádu* (1995) – členové expedice dostali *Hubbardovu medaili* americké Národní geografické společnosti za průzkum, objevy a výzkum (1953), obdržel *Korunovační medaili Alžběty II.* (Queen Elizabeth II Coronation Medal, 1953), *Polární medaili* (1958), polský *Záslužný řád* (Order Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej, 2004), *čestné nepálské občanství* (2003), *Nepálskou hvězdu 1. třídy* a další.

Až do roku 2008 vedl Himalayan Trust se sídlem na Novém Zélandu ve spolupráci s místními nestátními neziskovými organizacemi jako *Himalayan Trust Nepal* a ostatními. Byl zakládajícím prezidentem (a ve funkci 13 let) *Volunter Service Abroad* od roku 1963, největší a nejzkušenější dobrovolnické agentury Nového Zélandu, jejíž dobrovolníci sdílejí dovednosti s lidmi v širším Pacifiku, aby jim pomohli vybudovat lepší budoucnost pro sebe a své děti.

Jeho jméno nese 12metrový skalní schod pod vrcholem Mount Everestu (*Hillary Step*), antarktický podvodní kaňon (*Hillary Canyon*) v Rossově moři a pobřeží v Antarktidě (*Hillary Coast*, 1961), chata *Hillary Hut* na Scottově základně, odkud vyjela Transantarktická Expedice a o kterou se stará Antarctic Heritage Trust, *Asteroid Hillary* (Asteroid 3130, 1994), řada ulic a institucí, například škola *Sir Edmund Hillary Collegiate Otara* v Aucklandu (2001), na novozélandské *pětidolarové bankovce* je Hillaryho portrét (1992), v muzeu Te Papa ve Wellingtonu má *bronzovou bustu* (2003) a u Hermitage Hotel v Mount Cook Village, u muzea *The Sir Ed-*

mund Hillary Alpine Centre s 3D kinem a planetáři (2007, otevřeno tři týdny před Hillaryho úmrtím), stojí jeho dvoumetrová *socha z bronzu*, hledící k hoře Aoraki/Mount Cook (2003), muzeum v Canterbury vydražilo *Hillaryho Tractor Fergusson* (2015), první motorové vozidlo, které dojelo na jižní pól.

Nepálská nezisková organizace zavedla vyznamenání – medaili za zvláštní zásluhy při ochraně kultury a přírody hor (*The Sir Edmund Hillary Mountain Legacy Medal*, 2003), Himalayan Environment Trust (1988) zavedl vyznamenání *Sir Edmund Hillary Himalayan Environment Award* (2008). Posmrtně obdržel Hillary druhé nejvyšší indické vyznamenání *Padma Vibhushan* (2008) za výjimečné výkony a zásluhy v oblasti sportu (2008).

Po Hillaryho smrti bylo letiště v Lukle přejmenováno na *Tenzing–Hillary Airport*, novozélandská pošta vydala sérii pěti známek, novozélandský řád Duke of Edinburgh's Award byl přejmenován na *The Duke of Edinburgh's Hillary Award* (2009), Jižní hřeben na Mount Cook dostal jméno *Hillary Ridge* (2011), Nepál navrhl pojmenovat dvě nepálské hory *Hillary Peak* (7 681 m) a *Tenzing Peak* (2013).

Edmund Hillary je bezesporu legendární postavou celosvětové proslulosti. Podle mínění samotných Novozélandců (39) Edmund Hillary ... *is the best-known New Zealander ever to have lived*. Získal si úspěch a slávu neobvyklými a neopakovatelnými sportovními úspěchy. Byl rovnostářský, bez domýšlivosti a okázalosti, evidentně poctivý, nebyl majetný ani netoužil po bohatství ani nechtěl žít v chudobě. Skromnost byla prospěšnou částí jeho osobnosti, napsal Michael Gill. Měl i slabosti – příliš neústupný, citlivý ke kritice, ne vždy velkorysý k lidem, kteří mu pomáhali (6).

Jeho vztah k vědě, fyziologii a výzkumu byl nevděčný. Stejně jako Hunt byl i Hillary přesvědčen, že kdyby se připustilo, že klíčem k horolezeckým úspěchům v extrémních výškách byly zásadní fyziologické objevy, ukázaly by se hrdinské činy horolezců jako méně slavné a méně významné (57).

Na závěr uvedme několik z řady jeho citátů: Život je trochu jako horolezectví – nikdy se nedívejte dolů. (*Life's a bit like mountaineering – never look down.*) Půjdu znovu a překonám tě, protože jako hora nevyrostíš... ale já jako člověk mohu. (*I will come again and conquer you because as a mountain you can't grow... but as a human, I can.*) Lidský život je mnohem důležitější než jen dostat se na vrchol hory. (*Human life is far more important than just getting to the top of a mountain.*) Není to hora, kterou dobýváme, ale my sami sebe. (*It's not the mountain we conquer, but ourselves.*) Jsem šťastný člověk. Měl jsem sen a ten se mi splnil, a to není věc, která by se lidem stávala často. (*I am a lucky man. I have had a dream and it has come true, and that is not a thing that happens often to men.*)

Literatura

1. Band G. Obituary. Sir Edmund Hillary. 20 July 1919–11 January 2008. *Geograph. J.* 2008, 174 (2): 176–178.
2. Doig D. Matka Tereza – Život a dílo. Řád, Praha 1991. (Doig D.: *Mother Teresa: Her People and Her Work*; Lengthily inscribed by Her. London, Harper Collins 1976.
3. Fuchs V, Hillary E. *The Crossing of Antarctica: The Commonwealth Transantarctic Expedition, 1955–1958*. London: Cassell; 1958. (Fuchs V, Hillary E. *Napříč Antarktidou*. Praha: Orbis 1960)
4. Gill M. Mount Herschel and Robertson Bay. Sir Edmund Hillary's Antarctic Expedition, 1967. *Alpine J.* 1968, 173–185.
5. Gill M. *Himalayan Hospitals: Sir Edmund Hillary's Everest Legacy*. Craig Potton Publishing Limited: 2011.
6. Gill M. *Edmund Hillary. A Biography*. Sheffield: Vertebrate Publishing 2019.

7. Gill MB. Himalayan Scientific and Mountaineering Expedition. *Himalayan J* 1961, 23. <https://www.himalayanclub.org/hj/23/4/himalayan-scientific-and-mountaineering-expedition-1960-61/>. 7. 6. 2019.
8. Harvie W. The 'bitter dispute' that led to Ed Hillary knocking off Everest. *Stuff* 22.4.2017.
9. Hillary E. *High Adventure*. London, Hodder & Stoughton, 1955.
10. Hillary E. Na vrcholu Mount Everestu. Praha. Svobodné slovo – Melantrich 1957.
11. Hillary E, Lowe G. *East of Everest – An Account of the New Zealand Alpine Club Himalayan Expedition to the Barun Valley in 1954*. London: Hodder & Stoughton 1956.
12. Hillary E. *No Latitude for Error*. London: Hodder & Stoughton 1961. (V němčině: *Der Wettlauf zum Südpol*. Düsseldorf Wien: Econ Verlag GmbH 1961).
13. Hillary E, Doig D. *High in the thin cold air (Story of the Himalayan scientific and mountaineering expedition 1960–61)*. New York City: Doubleday & Co Inc. 1962.
14. Hillary E. *Schoolhouse in the Clouds*. New York City: Doubleday & Co Inc. 1964
15. Hillary E.: *Nothing venture, nothing win*. London: Hodder & Stoughton Ltd 1975.
16. Hillary E. *From the Ocean to the Sky*. New York City: Viking Press 1979.
17. Hillary E.: *Od oceánu k oblakům*. 288 stran. Praha: Mladá fronta, edice Máj 1982.
18. Hillary E. *Kdo neriskuje, nevyhraje*. Praha: Panorama 1983.
19. Hillary E. *View from the summit: The Remarkable Memoir by the First Person to Conquer Everest*. Ealing, London: Transworld Publishers Ltd 1999.
20. Hillary E. *Pohled z vrcholu*. 340 stran. Praha: Rybka Publishers and Euromedia Group, 1999.
21. Hillary L. *Keep calm if you can*. New York City: Doubleday & Co Inc 1964.
22. Hillary L. *A Yak for Christmas: The story of a Himalayan holiday*. London: Hodder & Stoughton Ltd 1969.
23. Hillary L. *High Time*. London: Hodder & Stoughton Ltd. 1973.
24. Houston Ch. *Acute pulmonary edema of high altitude*. *N Engl J Med* 1960,263: 478–480
25. Hunt J. *The ascent of Everest (am. The Conquest of Everest)*. Seattle WA: Mountaineers Books 1953, resp. London: Hodder & Stoughton Ltd. 1953.
26. Hunt J. *Výstup na Everest*. Praha, STN – Sportovní a turistické nakladatelství. 1956.
27. Lowe G. *Because it is there*. London: Cassell & Co Ltd 1959.
28. Lowe G., Lewis-Jones H. *The crossing of Antarctica*. London, New York, Melbourne: Thames & Hudson 2014.
29. McKinnon L. *Only two for Everest: how a first ascent by Riddiford and Cotter shaped climbing history*. Otago University Press 2017.
30. Milledge J. *The Silver Hut Expedition. The 1960-61 Himalayan Scientific and Mountaineering*. In: John Sutton, Norman Jones, and Charles Houston (eds): *Hypoxia, exercise, and altitude: Proceedings of the Third Banff International Hypoxia Symposium*. Banff, Alberta, Canada, January 25–28, 1983 (Progress in clinical and biological research). Published by A.R. Liss (1983)
31. Milledge JS. *The “Silver Hut” expedition – a commentary 40 Years Later*. *Wilderness Med J* 2002(13): 55–56.
32. Milledge J. *The Silver Hut expedition*. *Mountain & Wilderness World Congress, Aviemore October 5th 2007*.
33. Milledge JS. *The Silver Hut Expedition, 1960–1961*. *High Alt Med Biol* 2010 (11): 93–101.
34. Mulgrew P.: *No place for men*. Wellington, Auckland: A.H. and A.W. Reed, 1965. 1st Edition 1965 by N. Vane, in association with A.H. & A.W. Reed, Littlehampton Book Services Ltd.
35. Norgay T. (Author), Ullman J. R. (Editor): *Man of Everest : The Story of Tenzing Norgay, Sir Edmund Hillary's Sherpa*. London, Gibson Square Books Ltd 2005.
36. Novák J. *Horská nemoc může zahubit i šampióny nadoblačných výšek*. *Fac. Nostra*, č. 61–62, prosinec 2007, s. 23-24.
37. Novák J.: *Sir Edmund Percival Hillary nás opustil*. *Fac. Nostra* č. 63, leden 2008, s. 29.

38. Oelz O. Bergungsaktion an der Ama Dablam (6650 m). In: Flora G. (ed). Medizinische Probleme bei Bergfahrten in Grössere Höhen. 7. Internationale Bergrettungsärzte-Tagung, Innsbruck, 15. November 1980. Eigenverlag G. Flora 1983: 129–132
39. On the top of the world: Edmund Hillary. NZ. New Zealand History online.
40. Pugh LGCE. Physiological and medical aspects of the Himalayan scientific and mountaineering expedition, 1960–61. *Br Med J* 1962, 2(5305): 621–627. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1925967/> dostupné 7.6.2019.
41. Rabbitts R. The Silver Hut Expedition: A seminal research expedition into high altitude medicine. 37th Congress of IUPS (Birmingham, UK) (2013) Proc 37th IUPS, SA149- <https://www.physoc.org/abstracts/the-silver-hut-expedition-a-seminal-research-expedition-into-high-altitude-medicine/>, dostupné 6. 6. 2019.
42. Roberts G. Hillary condemns mountaineers who left Briton to die on Everest. *The Tribune India* (on-line edition). May 29, 2006. <https://www.tribuneindia.com/2006/20060529/world.htm>. 12. 6. 2019.
43. Shtargot S, Bennetts J.: Death on Everest divides climbers. *The Age*. May 25, 2006. <https://www.theage.com.au/national/death-on-everest-divides-climbers-20060525-ge2dt.html>. 12. 6. 2019.
44. Sutton JR, Jones NL, Houston Ch (Editors): *Hypoxia: Man at Altitude*. Stratton, New York, G. Thieme, 1982.
45. Ullman JR: *Man of Everest*. Reprint Society (1956).
46. Ullman JR: *Muž z Everestu*. STN, Praha 1959.
47. Ward MP. *Mountain medicine: a clinical study of cold and high altitude*. London, Crosby Lockwood Staples 1975.
48. Ward MP, Milledge JS, West JB. *High altitude medicine and physiology*. London, Chapman & Hall 1989.
49. Ward M. *Everest: A thousand years of exploration*. Glasgow, The Ernest Press 2003.
50. Ward M. Himalayan scientific and mountaineering expedition 1960–61. *Alpine J*. 1961: 343–364. https://www.alpinejournal.org.uk/Contents/Contents_1961_files/AJ%201961%20343-364%20Ward%20Himalayan%20Science.pdf. dostupné 8.5.2019.
51. West JB, Lahiri S, Gill MB, Milledge JS, Pugh LG, Ward MP. Arterial oxygen saturation during exercise at high altitude. *J Appl Physiol* 1962(17): 617–621.
52. West JB. *High life. A history of high-altitude physiology and medicine*. Oxford University Press 1998.
53. West JB, Schoene RB, Luks AM, Milledge JS. *High altitude medicine and physiology*. CRS Press. 5. Ed. London, Taylor & Francis Group 2013.
54. What is smallpox? CDC-Centres for disease control and prevention. 7. 6. 2016. <https://www.cdc.gov/smallpox/about/index.html>, 30. 5. 2019.
55. The adventure world of Sir Edmund Hillary: The Kaipo Wall. https://www.ngataonga.org.nz/collections/catalogue/catalogue-item?record_id=65854. Dostupné 9. 6. 2019
56. The Sea Pillars of Great Barrier. <https://www.nzonscreen.com/title/the-adventure-world-of-sir-edmund-hillary--the-sea-pillars-of-great-barrier>. Dostupné 9. 6. 2019.
57. Tuckey H: *Everest – The First Ascent: The untold story of Griffith Pugh, the man who made it possible*. 416 p. Rider London 2013
58. Zemřel sir Edmund Hillary, první pokořitel Mount Everestu. *ČTK* 11. 1. 2008.
59. Film 1: Grand traverse of Aoraki Mount Cook. Film of the expedition. YouTube: <https://youtu.be/OZJI84GrJnY>. 8.6.2019.
60. Film 2: From the ocean to the sky. Film (Excerpts)–1979. <https://www.nzonscreen.com/title/from-the-ocean-to-the-sky-1979>

MUDr. Ivan Rotman
407 13 Ludvikovice 71
email: i.rotman@volny.cz